

Wiśniewska, Jolanta

Powstaje Muzeum Warszawskiej Pragi

Almanach Muzealny 6, 334-349

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Trzeciego Wieku. Ponadto w Muzeum organizowane są wykłady dla Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, a także dla innych grup odwiedzających placówkę. W Muzeum odbywają się również wykłady, sympozja, seminaria, konferencje i promocje książek.

Muzeum Farmacji jest też miejscem spotkań farmaceutów i lekarzy. Cyklicznie gościmy członków Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego i Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego

Duże zainteresowanie środowiska farmaceutycznego wzbudziły sesja naukowa zorganizowane przez Muzeum z okazji dwudziestolecia placówki pt. „Wczoraj, dziś i jutro muzealnictwa farmaceutycznego” (19.01.2005) oraz rozpoczęty cykl konferencji „Farmaceuci dla Warszawy” (10.04.2008) (patrz: Kronika Muzealna 2003-2008).

Paula Alaborska

POWSTAJE MUZEUM WARSZAWSKIEJ PRAGI

Początki

Zainteresowanie dziedzictwem prawobrzeżnej Warszawy niejednokrotnie przywodziło na myśl utworzenie muzeum chroniącego klimat, ocalale zabytki oraz pamięć o bogactwie historycznym tego terenu. Warto tu przypomnieć choćby działania podejmowane w latach 70. przez Teresę Wyderkową (badaczkę dziejów Pragi) czy starania Towarzystwa Przyjaciół Pragi z lat 90. XX w. Jednak dopiero wiek XXI przyniósł możliwość realizacji tego zamysłu w postaci nowego oddziału Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. Bezpośrednim impulsem stały się rozmowy pomiędzy miejskim Biurem Kultury a dyrekcją Muzeum Historycznego, dotyczące szansy zaadaptowania na cele muzealne zabytkowych obiektów przy ul. Targowej 50/52 i tym samym rewitalizacji degradującej się, cennej pod względem historycznym zabudowy.

W czerwcu 2005 r. pierwszą opinię w tym zakresie wydał (na prośbę dyrekcji MHW) Karol Móravski, historyk i varsavianista, od wielu lat kierujący oddziałem MHW - Muzeum Woli. Stwierdził wówczas: „Prawobrzeżna Warszawa - Praga z pewnością zasługuje na zorganizowanie placówki zajmującej się gromadzeniem pamiątek i dokumentów z prawie tysiącletniej historii osadnictwa na tym terenie. [...] A czas jest po temu najwyższy, jeśli nie ostatni, jeśli weźmiemy pod uwagę walory historyczno-obyczajowo-dokumentacyjne w zderzeniu z postępującym rozwojem budownictwa i daleko idącą wtórną urbanizacją tej części Warszawy”.

Konkretne działania podjęto w Muzeum w styczniu 2006 r. W zawiązanym wówczas zespole organizacyjnym znaleźli się: dyrektor MHW Joanna Bojarska, wicedyrektor ds. merytorycznych Andrzej Sołtan, kurator Muzeum Woli Karol Mórański oraz oddelegowani bezpośrednio do prac nad tworzeniem nowej placówki: Janusz Sujecki (st. kustosz Działu Historii Warszawy MHW) i Jolanta Wiśniewska (st. kustosz w Muzeum Woli). Nadzór nad techniczną stroną projektu powierzono wicedyrektorowi ds. technicznych Markowi Skrzyńskiemu. W ciągu krótkiego czasu opracowano wstępne założenia i schemat organizacyjny placówki, koncepcję struktury, wytyczne do konkursu na adaptację budynków, a także terminarz, który zakładał udogodnienie obiektów już w r. 2008 - w 360. rocznicę nadania Pradze praw miejskich. Początkową nazwę „Muzeum Starej Pragi” zmieniono wkrótce na „Muzeum Warszawskiej Pragi” - jako bardziej odpowiadającą deklarowanemu zakresowi zainteresowań placówki całą prawobrzeżną Warszawą.

Zamiar utworzenia nowego oddziału ogłoszono publicznie podczas sesji popularnonaukowej „Warszawskiej Pragi dzieje dawne i nowsze”, zorganizowanej w kwietniu 2006 r. wspólnie przez Urząd Dzielnicy Praga Północ i Muzeum Historyczne m.st. Warszawy

Projekt został przedstawiony Komisji Kultury m.st. Warszawy, a następnie poddany ocenie Rady Warszawy. Uchwałą nr LXXXXI/2590/2006 z 21 września 2006 r. powołano do życia nowy oddział MHW - Muzeum Warszawskiej Pragi. Jednak decyzja w sprawie lokalizacji placówki w adaptowanych na ten cel obiektach przy ul. Targowej 50/52 zapadła dopiero 11 lipca 2007 r.

Obszar zainteresowań - prawobrzeżna Warszawa

Muzeum powstaje jako pierwsza tego typu instytucja na prawym brzegu Wisły (podczas gdy na lewym znajduje się prawie 60 muzeów). Obszar ten zamieszkuje dziś ok. 600 tysięcy osób, tj. ok. 35% mieszkańców miasta. Od początku pracy nad projektem zakładaliśmy, że nowo tworząca się placówka obejmie swoim działaniem całą prawobrzeżną Warszawę, szeroko interpretując swoją nazwę i nie zawężając się do rejonu tylko jednej dzielnicy.

Prawobrzeżna Warszawa należy do najstarszych rejonów osadniczych w mieście (rozwój osad: Bródno, Kamion, Targowe, Praga, Gołędzinów). Wykształcone na tym terenie miasteczka (jurydyki) - Gołędzinów, Praga i Skaryszew - formalnie stały się częścią Warszawy od 1791 r. Także wchodzące dziś w skład miasta dawne tereny wiejskie, począwszy od Tarchomina aż po Zerzeń, mogą poszczycić się wielowiekową historią i własnymi tradycjami. Rozwijające się tu rolnictwo, handel, rzemiosło i przemysł były przez stulecia ściśle powiązane z gospodarką Warszawy, zachowując przy tym pewną gospodarczo-własnościową odrębność. Była też Praga miejscem ważnych wydarzeń historycznych, często bohaterskich i tragicznych, związanych z walkami o miasto w czasie powstań i wojen. Na jej terenie znajdują się miejsca pamięci narodowej i obiekty dawnych założeń militarnych. Wielką wartością jest także różnorodność kulturowa będąca częścią

1. Zabytkowa zabudowa posesji Targowa 50/52 – przyszła siedziba Muzeum Warszawskiej Pragi. Od lewej: kamieniczka Krzyżanowskich (k. XVIII i pocz. XIX w.), kamienica Sokołowskich (lata 70. XIX w.), kamieniczka Rothblitha (1829-1890); z tyłu oficyna z modlitewnią żydowską

2. Drewniana galeryjka zdobiąca tylną fasadę kamieniczki Krzyżanowskich

dziedzictwa Pragi, Białoleki, Saskiej Kępy, Bródna czy Grochowa – świadectwo dawnego wielowyznaniowego i wielonarodowościowego oblicza miasta. Historia odcisnęła wielokrotnie ślady w przestrzeni i strukturze społecznej jego mieszkańców. Każdy z rozwijających się na prawym brzegu Wisły rejonów osadniczych, z racji różnorodnych uwarunkowań historycznych, kształtował nieco odmienny krajobraz kulturowy. Zachowane do dziś stare kwartały zabudowy stanowią unikatowe relikty wobec tragicznej historii Warszawy w czasie ostatniej wojny. To właśnie na prawym brzegu Wisły przetrwał duch i atmosfera przedwojennego miasta, a tutejsze ulice, domy i ich mieszkańcy stanowią dobry punkt wyjścia do szeroko zakrojonych badań historycznych i społecznych.

Bogactwo dziedzictwa kulturowego tego terenu, zachowana ciągłość osadnicza, elementy folkloru miejskiego, a także świadomość własnej tożsamości (którą można zaobserwować wśród współczesnych mieszkańców Pragi), pewna egzotyczność i odrębność terenu stanowią dziś o jego atrakcyjności - tworzą jedną z najciekawszych i najbardziej zróżnicowanych struktur na terenie miasta. Tymczasem prawobrzeżna Warszawa wciąż należy do najbardziej zaniedbanych części stolicy, w których zachowane pamiętki przeszłości często ulegają zapomnieniu lub zniszczeniu.

Adresaci działań muzealnych:

- mieszkańcy dzielnic prawobrzeżnej Warszawy;
- mieszkańcy innych dzielnic miasta i jego okolic;
- dzieci, młodzież i nauczyciele szkół z terenu prawobrzeżnej Warszawy; prawobrzeżne placówki edukacyjne (szkoły wszystkich poziomów);
- dzieci, młodzież i nauczyciele szkół z innych rejonów miasta; placówki edukacyjne na terenie miasta (szkoły wszystkich poziomów);
- dzieci, młodzież i nauczyciele szkół podmiejskich usytuowanych w okolicach prawobrzeżnej Warszawy; placówki edukacyjne z okolic miasta (szkoły wszystkich poziomów);
- studenci uczelni warszawskich (m.in. Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Politechniki Warszawskiej, SGGW);
- rodziny spędzające w mieście czas wolny;
- emeryci i renciści, seniorzy związani z Uniwersytetem Trzeciego Wieku;
- środowiska lokalne (organizacje, stowarzyszenia, towarzystwa i inne organizacje społeczne);
- lokalne środowiska twórcze;
- turyści odwiedzający Warszawę;
- środowiska żydowskie (rodzime i emigracyjne) odwiedzające miasto;
- przewodnicy miejscy, obsługa ruchu turystycznego;
- środowiska naukowe miasta (przede wszystkim warsawianie).

Lokalizacja – historyczna posesja przy ul. Targowej 50/52

Historyczne obiekty przy ul. Targowej 50/52, wskazane przez Biuro Kultury i Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków, od początku wyda-

3. Fragment polichromii zdobiącej sale modlitwnej żydowskiej w oficynie

wały się odpowiednią siedzibą dla Muzeum. W maju 2006 r. Rada Dzielnicy Praga Północ wskazała jednak dwie alternatywne możliwości lokalizacji: wspomnianą posesję przy Targowej i tzw. Pałacyk Konopackiego przy ul. Strzeleckiej. Oba warianty stały się przedmiotem wnikliwej analizy oraz kilku wizji lokalnych z udziałem przedstawicieli Muzeum, władz miasta, władz dzielnicy oraz Stołecznego Urzędu Konserwatorskiego. Ich wynikiem było potwierdzenie merytorycznej zasadności ulokowania placówki w obiektach przy ul. Targowej jako optymalnego rozwiązania. Przemawiała za tym nie tylko wartość historyczna obiektów, ale także ich dostępność, walory komunikacyjne (bardzo korzystne położenie przy głównym trakcie Pragi, bezpośredni dojazd środkami komunikacji miejskiej z każdego punktu miasta, bliskość dworców kolejowych: Warszawa Wschodnia, Warszawa Stadion i Warszawa Wileńska oraz dworca autobusowego, a także sąsiedztwo projektowanej stacji metra), dostępność bazy noclegowej, korzystne usytuowanie w stosunku do funkcjonujących i planowanych tras turystycznych (m.in. bliskość rewaloryzowanego rejonu Żąbkowskiej, kompleksu „Konesera”, cerkwi prawosławnej Marii Magdaleny, katedry św. Floriana, zabytków judaistycznych – czyli atrakcji „Praskiej Starówki”). Nie bez znaczenia jest także sąsiedztwo Bazaru Różyckiego – znanego w całym mieście i kraju najstarszego czynnego targowiska Warszawy, idealnego punktu orientacyjnego na planie miasta i atrakcji turystycznej samej w sobie. Budynki przy ul. Targowej miały przy tym większą powierzchnię użytkową (ok. 1700 m²), z możliwością budowy nowego obiektu na tyłach, gwarantowały też lepsze rozwiązania funkcjonalne ze względu na zachowane podwórko i charakter układów przestrzennych.

Zabudowa posesji przy ul. Targowej 50/52 wraz z wybrukowanym kamieniem polnym podwórzem została wpisana do rejestru zabytków w 2001 r. (decyzja nr A-64 z dn. 19 stycznia). O jej wartości historycznej tak napisał Janusz Sujecki: „Trzy kamienice, wraz z oficyną [...] tworzą unikatowy w skali Starej Pragi zespół zabudowy. Tak wyglądało centrum Pragi przed wkroczeniem wielkomiejskiej zabudowy czynszowej na przełomie XIX i XX w. Pierwsza kamieniczka od strony Bazaru Różyckiego to dom Rothblitha, wzniesiony ok. 1819 r. Obiekt ten jest najstarszym zachowanym murowanym domem mieszkalnym na Pradze. Od podwórza posiada malowniczą drewnianą galerię komunikacyjną. Kolejna budowla to kamienica Sokołowskiego, ukończona w 1873 r. Trzeci obiekt, zajmujący północny narożnik Targowej i Kępnej, to kamienica Rothblitha, zrealizowana w latach 1829-1830. Gdy w pierwszych latach XX w. przedłużano ulicę Kępną, fragment tej kamienicy został rozebrany”.

W XIX-wiecznej oficynie, wcześniej prawdopodobnie budynku gospodarczym, zachowały się dwie żydowskie sale modlitewne z cennymi polichromiami – unikatem w skali województwa mazowieckiego. Malowidła przedstawiają „modlących się pod Ścianą Zachodnią (tzw. Ścianą Placzu w Jerozolimie), grób Racheli w Betlejem oraz znaki zodiaku w kalendarzu hebrajskim”. Zostały one odkryte przez Janusza Sujeckiego i Jarosława Zielińskiego w latach 90. XX w. (w 1996 r. obaj badacze natrafili na ślad poli-

chromii w pierwszej sali, a trzy lata później Janusz Sujewski znalazł je także w drugim pomieszczeniu).

Nowe światło na wartość skromnych obiektów usytuowanych na posesji rzuciły ostatnie badania archeologiczne i architektoniczne prowadzone na zlecenie inwestora i Stołecznego Konserwatora Zabytków. Odkryte piwnice, z których najstarsze mają dłuższą metrykę niż dotąd przypuszczano, pozwalają na odtworzenie etapów narastającej w tym miejscu zabudowy. Posiadają przy tym walory, których wykorzystanie podniesie atrakcyjność udostępnianej publicznie przestrzeni. Także partery kamienic zachowały w dużej mierze stare układy przestrzenne. Najstarsza kamienica powstała znacznie wcześniej niż przypuszczaliśmy, a jej budowa związana była nie z rodziną Rothblithów lecz Krzyżanowskich.

Kształtująca się od co najmniej połowy XVIII w. nieruchomości, usytuowana przy skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych, na wschodnim krańcu miasta, w sąsiedztwie terenów targowych, jest ważnym świadkiem rozwoju urbanistycznego Pragi i Skaryszewa, a także ich wielokulturowego oblicza. Jej zachowanie w tkance współczesnego miasta wzbogaca i urozmaica jego krajobraz kulturowy.

Realizacja przedsięwzięcia, którego istotną częścią jest uratowanie i ożywienie zabytkowych obiektów, wpisanie w nie nowej funkcji użyteczności publicznej, ma szansę stać się fragmentem szerszych działań związanych z rewitalizacją przestrzeni kulturowej na prawym brzegu Wisły oraz przyczynić się do porządkowania zaniedbanej tkanki miejskiej, zachowania jej walorów kulturowych i przywrócenia ich mieszkańcom. Projekt został włączony do Mikroprogramu Rewitalizacji Dzielnicy Praga Północ m.st. Warszawy na lata 2005-2013 (uchwała Rady Warszawy nr XXX/995/2008 z dn. 8 maja 2008 r.).

Koncepcja

„W przeszłości tkwi tożsamość każdego miasta”. Naszym celem jest stworzenie Muzeum chroniącego niepowtarzalne dziedzictwo prawobrzeżnej Warszawy, przywrócenie tego dziedzictwa mieszkańcom i turystom, postawienie mostu między pokoleniem, które pamięta dawną Pragę, a tymi, które doświadczają jej współczesności i tymi, dla których będzie ona „własnym miejscem na ziemi” w przyszłości. Oprócz historii terenu ważną część zainteresowań placówki stanowić będzie problematyka jego tożsamości społeczno-kulturowej w ujęciu interdyscyplinarnym.

Tworzona kolekcja muzealna odwołuje się zarówno do materiałów związanych z wydarzeniami historycznymi, procesami urbanizacyjnymi, szerokim spektrum gospodarczym i społeczno-kulturowymi, jak i do historii prywatnej odnoszącej się do dziejów poszczególnych postaci, rodzin, firm i instytucji. Zakłada to włączenie do zbiorów Muzeum ofiarowanych mu pamiątek rodzinnych. Jest to możliwe dzięki konsekwentnie prowadzonej akcji zbierania eksponatów. Oryginalne pamiątki – świadkowie przeszłości – staną się inspiracją i materiałem do realizacji wielu przedsięwzięć muzealnych. Mamy nadzieję, że autentyzm eksponatów muzealnych, połączony z nowo-

czesnymi środkami udostępniania zbiorów, pozwoli na stworzenie Muzeum funkcjonalnego i nowoczesnego, wykorzystującego atrakcyjne i różnorodne formy języka przekazu muzealnego.

Muzeum jest instytucją kultury, w obrębie której funkcjonuje różnorodność form działania. Wynika z tego potrzeba stworzenia odpowiednich warunków dla opieki nad zbiorami, a także zaplecza naukowego, pomieszczeń związanych z obsługą ruchu turystycznego i działaniami edukacyjnymi. Program merytoryczny Muzeum Warszawskiej Pragi to zróżnicowana oferta skierowana do szerokiego kręgu odbiorców. Obejmuje on:

1. Gromadzenie, przechowywanie, udostępnianie, ochronę i naukowe opracowywanie zbiorów;

2. Stworzenie bazy do badań nad dziejami i zagadnieniami społecznymi prawobrzeżnej Warszawy, inicjowanie i prowadzenie prac badawczych;

3. Tworzenie i udostępnianie archiwum historii mówionej;

4. Działalność wystawiennicza:

- ekspozycje stałe (dzieje prawobrzeżnej Warszawy, tradycja i kultura żydowska, ginące zawody);

- ekspozycje czasowe o charakterze historycznym, artystycznym, kolekcjonerskim itp.;

- ekspozycje edukacyjne (w tym wystawy interaktywne);

5. Działania edukacyjne (współpracę ze szkołami, ośrodkami kultury i organizacjami młodzieżowymi):

- projekty edukacyjne dla dzieci, młodzieży i dorosłych (m.in. lekcje muzealne, warsztaty, pokazy, gry i konkursy);

- pokazy ginących zawodów (takich jak: szewc, zegarmistrz, kaletnik, krawiec, fotograf, dorożkarz czy węglarz);

- czytelną multimedialną;

6. Organizację imprez takich jak:

- spotkania

- kameralne koncerty

- konferencje naukowe i popularnonaukowe

- projekcje

- prezentacje

- imprezy plenerowe na podwórku;

7. Działalność wydawnicza (materiały edukacyjne towarzyszące wystawom, imprezom: katalogi, foldery, informatory, albumy, opracowania historyczne itp.);

8. Działania na rzecz ochrony i rewitalizacji zabytków krajobrazu kulturowego prawobrzeżnej Warszawy;

9. Współpracę z lokalnymi środowiskami twórczymi, instytucjami społecznymi i samorządowymi;

10. Działania związane z promocją miasta i jego dziedzictwa kulturowego, współpracę z mass mediami (bliskość siedzib prawobrzeżnej lokalnej prasy i radia oraz dostępność ośrodków mediów ogólnopolskich zlokalizowanych w Warszawie).

Muzeum będzie funkcjonować w kilku obiektach usytuowanych wokół kameralnego, brukowanego podwórka: trzech budynkach frontowych, oficynie z pozostałościami żydowskich sal modlitewnych i nowym budynku na tyłach. Zabytkowa posesja daje szansę unikatowego połączenia walorów starej architektury z nową funkcją i nowoczesnymi środkami ekspozycyjnymi.

Kamieniczki od strony Targowej niemal w całości zajmą ekspozycje stałe i czasowe oraz niezbędne do organizacji wystaw zaplecze. Opracowany program funkcjonalny przewiduje zagospodarowanie zabytkowych piwnic na ekspozycje i część magazynową, a parter na kawiarnię, hall i wystawy czasowe. Na wyższych kondygnacjach, obok ekspozycji stałej dziejów prawobrzeżnej Warszawy, zaplanowano osobną salę edukacji interaktywnej oraz salę historii mówionej ze stanowiskami audio umożliwiającymi odsłuchanie wybranych wspomnień i relacji.

W oficynie w podwórzu będzie można podziwiać malowidła zachowane w dawnych salach modlitewnych, a także ekspozycję związaną z historią i tradycją praskich żydów. W piwnicach oficyny zlokalizowane zostaną sale ekspozycji ginących zawodów oraz kameralna galeria. Przewidziane jest również odtworzenie i przejrzyste przykrycie zarysu dawnych piwnic pod częścią oficyny zburzoną w czasie II wojny światowej (przylegającą do obecnej ściany szczytowej od strony zachodniej) i umieszczenie tam sali, w której odbywać się będą pokazy ginących zawodów.

Nowy budynek, zamykający podwórze od wschodu i południa, pomieści magazyny zbiorów, pracownie naukowe i garaż, a także salę konferencyjno-projekcyjną, czytelnik i sale warsztatów edukacyjnych. Brukowane podwórko z drewnianą galeryjką najstarszego domu i drzewem pośrodku będzie stanowić doskonale ramy dla realizacji kameralnych imprez i koncertów.

Założenia wstępne ekspozycji stałych Muzeum Warszawskiej Pragi

Założeniem ekspozycji stałej zlokalizowanej w kamienicach frontowych jest ukazanie dziejów prawobrzeżnej Warszawy (obejmującej historyczne tereny wzdłuż Wisły - od Tarchomina po Zerzeń, ze szczególnym uwzględnieniem terenów Starej i Nowej Pragi, Skaryszewa i Kamionka) poprzez wybrane problemy i zjawiska. Problemowy układ ekspozycji pozwoli zwiedzającym w sposób przystępny i atrakcyjny poznać wyjątkowe dziedzictwo kulturowe tej części dzisiejszej Warszawy. Ułatwi to wykorzystanie materiału wystawowego do celów edukacyjnych (lekcje muzealne) oraz będzie stanowić dobry punkt wyjścia do rozwijania i pogłębiania własnych zainteresowań przez dzieci, młodzież i dorosłych, również poprzez wykorzystanie innych propozycji muzealnych (imprez, spotkań, warsztatów itp.). Układ taki przyczyni się też do funkcjonalnej organizacji przestrzeni, uporządkowania ruchu muzealnego. Pewnego rodzaju przeciwwagę dla przyjętego systemu problemowego części głównej ekspozycji stanowić mogą prolog i aneks sygnalizujące wymiary: chronologiczny (kalendarium) i indywidualny każdej historii (moja historia - moja rodzina).

Dodatkowym uzupełnieniem wystawy historycznej będą: sala historii mówionej ze stanowiskami audio umożliwiającymi odsłuchiwanie nagranych wspomnień oraz sala edukacji interaktywnej, w której chcemy zaproponować dzieciom, młodzieży i dorosłym różnorodne „zabawy historią”. Inną formą proponowanych „wędrowek w przeszłość” będą sale ekspozycji i pokazów ginących zawodów usytuowane w piwnicach oficyny. Zwiedzający będą mogli również obejrzeć dawne sale modlitewni żydowskich w oficynie w podwórzu, z ocalałymi cennymi polichromiami oraz związaną z nimi ekspozycję dziejów i tradycji żydów praskich. Do wielokulturowości terenu nawiązywać będzie również ekspozycja ikon (depozytu prywatnego), usytuowana w części piwnic kamienic frontowych.

Podstawowy materiał ekspozycyjny stanowić będą: depozyty ze zbiorów różnych działów MHW; obiekty pozyskane w wyniku akcji zbierania pamiątek – dary osób indywidualnych i instytucji; obiekty będące wynikiem kwerend w archiwach i bibliotekach, muzeach (depozyty, kopie); relacje mieszkańców prawobrzeżnej Warszawy (przykłady) pozyskane w wyniku tworzenia archiwum historii mówionej.

Kontekst społeczny projektu

Muzeum Warszawskiej Pragi jest placówką od lat oczekiwaną na prawym brzegu Wisły. Jego powstanie ma istotne znaczenie dla harmonijnego rozwoju miasta i dla jego mieszkańców (istnieje dysproporcja w dostępie do placówek muzealnych spowodowana dotychczasowym lokowaniem ich wyłącznie na lewym brzegu rzeki). Prawobrzeżna Warszawa ze swym bogatym dziedzictwem kulturowym należy dziś do najbardziej zaniedbanych rejonów miasta, a jej mieszkańcy mają świadomość tych zaniedbań. Zmniejszenie różnic, zasypywanie pęknięć między terenami prawo- i lewobrzeżnymi to jedno z najważniejszych współczesnych wyzwań dla władz miasta i jego mieszkańców.

Kwestia rewitalizacji przestrzeni miejskiej, potrzeba gromadzenia, ochrony i zachowania ginących pamiątek przeszłości podnoszona jest od dłuższego czasu przez rozmaite środowiska lokalne, stowarzyszenia społeczne i władze samorządowe. Świadczy to o rosnącej świadomości i aktywności miejscowych środowisk. Mamy tu także do czynienia z kreacją pewnej – pozytywnie rozumianej – mody na Pragę. Jesteśmy świadkami nie tylko przebudzenia lokalnych społeczności, ale także tworzenia się nowej jakości, wszczepiania się w praską tkankę nowych, m.in. artystycznych, projektów i nowych mieszkańców, wprowadzania nowych funkcji w historyczne budowle i przestrzeń. Prawdziwe i pełne przywrócenie stolicy dziedzictwa kulturowego tych terenów nie jest jednak możliwe bez wsparcia obywatelskich inicjatyw przez planowe i konsekwentne działania władz samorządowych. Realizacja projektu Muzeum Warszawskiej Pragi ma więc szansę stać się jednym z impulsów do podjęcia szerokich działań w zakresie rewitalizacji przestrzeni miejskiej na prawym brzegu Wisły.

Już na etapie organizacji Muzeum spotyka się z żywym oddźwiękiem społecznym, życzliwą reakcją mieszkańców, którzy chętnie biorą udział

w organizowanych imprezach. Wyjątkowe zainteresowanie towarzyszy rozpoczętemu projektowi tworzenia archiwum historii mówionej – zbierania i nagrywania wspomnień mieszkańców prawobrzeżnej Warszawy. Fenomenem jest zaobserwowane zjawisko „zawłaszczania” placówki przez prażan, spontanicznego włączania się w jej tworzenie. Dają temu wyraz, licznie odwiedzając biuro tymczasowe, uczestnicząc w organizowanych imprezach oraz wspierając w różny sposób powstającą placówkę. Poparciu temu dawano wyraz niejednokrotnie, także w czasie publicznych konsultacji społecznych, akcji informacyjno-promocyjnej oraz w działaniach na rzecz uzyskania lokalizacji czy przywrócenia funduszy na inwestycję. Budowaniu więzi z lokalnymi społecznościami służą również wspólne działania na rzecz ratowania praskich zabytków (takich jak: Bazar Różyckiego, Jagiellońska 32, willa Granzowa w Kawęczynie, cmentarz choleryczny czy drewniana willa w Białoleęce).

Muzeum nawiązało kontakt i niejednokrotnie ścisłą współpracę z szeregiem stowarzyszeń i instytucji, przede wszystkim z prawobrzeżnej, ale i z lewobrzeżnej Warszawy. Jest wśród nich około 30 podmiotów zrzeszonych w Związku Stowarzyszeń Praskich (unikatowej instytucji społecznej tworzącej swoiste lokalne forum), a także domy kultury, dzielnicowe władze samorządowe, władze i struktury kościołów rzymsko-katolickiego i prawosławnego oraz środowiska akademickie (IEiAK UW, WSP UMK).

Oprócz aspektu lokalnego (prawobrzeżnego i ogólnomiejskiego) tworzenie Muzeum Warszawskiej Pragi wpisuje się w krajowe i międzynarodowe działania odkrywające bogactwo wielokulturowego dziedzictwa miast Europy, propagowania tolerancji. Ze względu na zachowanie w adaptowanym na cele muzealne zespole przy ul. Targowej 50/52 sal modlitewni żydowskich z polichromiami, częścią projektu jest związany z nimi program merytoryczny. Powstająca placówka muzealna posiada swoje miejsce na mapie zachowanych (z tragedii II wojny światowej) judaików warszawskich. Wyjątkowość obiektu sprawia, że już na tym etapie (przed renowacją) jest celem odwiedzin warszawiaków i przyjezdnych, etapem tras wycieczek polskich i zagranicznych, ważnym punktem odwiedzin dla potomków żydów ocalałych z Holokaustu. W programie merytorycznym Muzeum znalazły się projekty związane z obecnością różnych społeczności narodowych i wyznaniowych. Jako świadectwo wielokulturowości miasta, jego tradycji w zakresie tolerancji i współistnienia różnorodnych grup społecznych stanowić będzie ważny element działań związanych z przybliżaniem europejskiego dziedzictwa kulturowego.

Inwestycja miejska

Jesienią 2007 r. Muzeum Historyczne przejęło oficynę, a w kwietniu 2008 r. także pozostałe obiekty usytuowane na posesji przy ul. Targowej 50/52. Nadzór nad realizacją inwestycji, związanej z adaptacją zabytkowych obiektów i budową nowego budynku na siedzibę dla powstającego Muzeum Warszawskiej Pragi, spoczywa w rękach Stołecznego Zarządu

Rozbudowy Miasta. Projekt koordynuje bezpośrednio inż. Paweł Kornilowicz. Zadanie wymaga współpracy kilku jednostek miejskich (Biura Rozwoju Miasta, Biura Kultury, Biura Funduszy Europejskich, Biura Promocji), Muzeum (przyszłego użytkownika) oraz Biura Stołecznego Konserwatora Zabytków.

W wyniku ogłoszonego przetargu wyłoniono firmę „PAS Projekt” jako wykonawcę wstępnej dokumentacji i projektu budowlanego. Gotowy jest projekt funkcjonalny, do końca 2009 r. zakończono prace nad projektem budowlanym. Zły stan techniczny obiektów, szczególnie złożony problem zachowania polichromii oraz uwarunkowania związane z ich zabezpieczeniem, konserwacją i renowacją wymagają dodatkowych ekspertyz konstrukcyjnych i nadzoru konserwatorskiego. Program konserwatorski dla zagrążonych malowideł opracowała Manuella Kornecka, sprawująca nad nimi opiekę niemal od momentu ich odkrycia. Jednocześnie na zlecenie inwestora i BSKZ prowadzono ekspertyzy i badania uzupełniające w piwnicach i parterach wszystkich budynków oraz na podwórzu. 21 października 2009 r. otwarto procedurę przetargową na prace budowlane, których rozpoczęcie przewidziane jest na wiosnę 2010 r. Otwarcie muzeum zaplanowano na połowę 2012 r.

Koszt inwestycji został ostatecznie oszacowany na ok. 45 mln zł. Mimo możliwości pozyskania dofinansowania z funduszy unijnych i pozytywnych ocen merytorycznych, jesienią 2008 r. jej realizacja stała pod znakiem zapytania. Stało się tak w związku z wycofaniem zabezpieczenia finansowego z projektu budżetu miasta uchwalonego przez Radę Warszawy 11 grudnia tegoż roku. Decyzja ta wzbudziła zaniepokojenie i sprzeciw mieszkańców prawobrzeżnej Warszawy, którzy wyrazili swe poparcie dla kontynuowania prac adaptacyjnych w przedłożonej Radzie Miasta i prezydent Warszawy Hannie Gronkiewicz-Waltz petycji podpisanej przez 29 prawobrzeżnych stowarzyszeń społecznych i instytucji. Ostatecznie, po przyznaniu przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego dofinansowania z funduszy europejskich w kwocie 15 mln zł, finansowe gwarancje miasta dla realizacji inwestycji zostały przywrócone, co potwierdziła Rada Miasta w głosowaniu nad korektą budżetu 26 lutego 2009 r.

Działania muzeum w organizacji

W 2008 r. Muzeum Warszawskiej Pragi uruchomiło biuro tymczasowe w lokalu przy ul. Targowej 45, przeniesiono w sierpniu 2009 do pomieszczenia przy ulicy Żąbkowskiej 23/25. Pozyskano również pomieszczenia w dawnej Wytwórni Wódek „Koneser” przy ul. Żąbkowskiej 27/31, które przeznaczono na cele magazynowe (gromadzenie zbiorów) i wystawiennicze (salę ekspozycyjną). Obecnie Muzeum zatrudnia osiem osób (siedem etatów), w tym: pięciu pracowników merytorycznych, jednego pracownika administracji, dwóch pracowników technicznych. Zespół merytoryczny tworzą: Jolanta Wiśniewska, Edyta Pasek-Paszkowska, Katarzyna Kuzko, Patrycja Labus i Krzysztof Zwierz. Sekretariat prowadzi Karolina Andrasik.

Uruchomienie biura zaowocowało bliższymi kontaktami z mieszkańcami, którzy chętnie je odwiedzają. W 2008-2009 organizująca się placówka aktywnie włączyła się ze swoim programem w życie kulturalne prawobrzeżnej Warszawy. Wśród podjętych dotąd działań znalazły się m.in.: uczestnictwo w „Jarmarku Floriańskim” i „Praskich Spotkaniach z Kulturą” na ul. Żąbkowskiej; organizacja uroczystego (połączonego z koncertem kapeli podwórkowej) otwarcia tymczasowej siedziby przy Targowej 45, imprezy „Noc Muzeów” na podwórku przy Targowej 50/52, promocji praskich kalendarzy, mikołajkowej akcji zbierania pamiątek, spotkania „Opowieść jako eksponat” oraz wielokrotnych prezentacji związanych z koncepcją i powstawaniem Muzeum; współpraca przy organizacji niezwykłego w swym charakterze „Muzycznego Spaceru po Starej Pradze”.

Od grudnia 2007 r. prowadzimy stałą akcję zbierania pamiątek, dzięki której udało dotychczas zebrać ok. 31 tys. obiektów (przede wszystkim fotografii, dokumentów i pamiątek rodzinnych, w tym duży zespół archiwum zakładu fotograficznego przy ul. Targowej 78). Zbiory wzbogacają również zakupy antykwaryczne i od osób prywatnych. Szczerpłość środków, jakimi dysponuje Oddział, ogranicza znacznie tę drogę gromadzenia eksponatów. Mimo to pozyskaliśmy interesujące obiekty, m.in. pamiątki związane z zasłużoną dla Pragi i Warszawy rodziną Różyckich. Na mocy zawartej umowy depozytowej w Muzeum znajdują się także obiekty z kolekcji zamieszkałych na Saskiej Kępie rodzin Szacherskich i Rolbieskich.

Dzięki pomocy sponsorów, stażystów i studentów zapoczątkowaliśmy tworzenie archiwum historii mówionej – najbardziej ulotnego eksponatu muzealnego, żywych relacji świadków. Utrwalone w ten sposób relacje staną się częścią zbiorów Muzeum, materiałem źródłowym do badań nad prawobrzeżną Warszawą. Wybranych fragmentów będzie można posłuchać w specjalnie zaprojektowanej sali historii mówionej oraz w trakcie organizowanych wystaw tematycznych, imprez i spotkań.

Wśród działań mających na celu inicjowanie badań naukowych nad historią i dziedzictwem prawobrzeżnej Warszawy były konferencje „Świątynie prawego brzegu. Kościół katolicki w dziejach prawobrzeżnej Warszawy”, zorganizowana 18 listopada 2008 r. przy współpracy z Kurią Warszawsko-Praską, pod honorowym patronatem ks. Abp. Henryka Hosera, ordynariusza diecezji warszawsko-praskiej oraz „Militarne znaczenie” prawobrzeżnej Warszawy. Historia i zabytki, która odbyła się 17 listopada 2009 r. pod honorowym patronatem dowódcy garnizonu Warszawa. Podjęliśmy również współpracę ze środowiskami akademickimi Warszawy i Torunia.

Mimo braku własnej sali ekspozycyjnej i zaplecza technicznego, siłami niewielkiego zespołu udało się w tym czasie zrealizować szereg wystaw, z konieczności ekspozycji „wędrujących”, promujących kulturę i historię Pragi także w lewobrzeżnej Warszawie. (zob. Kalendarium wystaw).

4. Kapela „Noyekhovichy” na podwórzu przy ulicy Targowej 50/52 podczas Muzycznego Spaceru po Starej Pradze

5. „Noc Muzeów” na terenie przyszłej siedziby Muzeum

6. Wystawa „Stadion X-lecia. Wydarzenia, ludzie, emocje”, 2008 r.

7. Stoisko Muzeum Warszawskiej Pragi podczas „Święta ulicy Żąbkowskiej”, wrzesień 2008 r.

Pod względem lokalizacji, towarzyszącego kontekstu społecznego (zaangażowanie lokalnych społeczności i sygnalizowane oczekiwania) oraz przyjętego programu merytorycznego organizacja Muzeum Warszawskiej Pragi jest przedsięwzięciem wyjątkowym nie tylko w skali dzielnicy czy miasta, ale także w odniesieniu do istniejących krajowych placówek kulturalnych. Ma szansę stać się atrakcją turystyczną, placówką o rozbudowanych funkcjach naukowych, społecznych i edukacyjnych, wykraczającą w oddziaływaniu poza sferę lokalną. Jest placówką stanowiącą już w fazie organizacji element dialogu międzykulturowego i jego miejsca w historii i współczesności miasta.

Jolanta Wiśniewska

PROJEKT WYPĘDZENI Z WARSZAWY 1944 – LOSY DZIECI BANWAR 1944

Na projekt *Wypędzeni z Warszawy 1944 – losy dzieci*, realizowany w ramach unijnego programu *Europa dla obywateli*, składał się zespół działań, których zadaniem było pogłębienie i upowszechnienie wiedzy na temat deportacji, które miały miejsce w Warszawie od sierpnia do października 1944 r. W tym okresie ze stolicy Polski zostali wypędzeni wszyscy jej mieszkańcy. Deportacjom towarzyszyły gwałty i mordy na niespotykaną skalę. W okresie od 6 sierpnia do października 1944 r. przez obóz przejściowy w Pruszkowie pod Warszawą przeszło 550 tysięcy osób z Warszawy oraz 100 tysięcy z jej przedmieść. Z tej liczby na roboty do Niemiec wywieziono 150 tysięcy osób, a 50 tysięcy do obozów koncentracyjnych. Osoby uznane za niezdolne do pracy wywieziono do różnych miejscowości na teren Generalnej Guberni. Wśród wywiezionych warszawiaków znaczący procent stanowiły dzieci. Znalazły się one zarówno w grupach ludności uznanych za niezdolnych do pracy, jak i wśród wywiezionych na roboty do Niemiec i do obozów koncentracyjnych.

Przedmiotem badania były zebrane relacje i dokumenty obrazujące losy najmłodszych warszawiaków, którzy w 1944 r. nie przekroczyli 15. roku życia (urodzonych nie wcześniej niż w 1929 r.). Program, realizowany we współpracy z Archiwum Państwowym m.st. Warszawy i Fundacją Dolnosaksońską Stiftung niedersächliche Gedenkstätten stawiał sobie za cel opracowanie tematyki, która w tym zakresie nie była dotychczas w centrum zainteresowania naukowców.